

Оқу құралы

**XVIII-XIX ҒАСЫРЛАР
ӘДЕБИЕТІНДЕГІ
«МӘҢГІЛІК ЕЛ»
ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫНЫҢ
КӨРІНІСІ**

**XVIII-XIX ҒАСЫРЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ
«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫНЫҢ
КӨРІНІСІ**

Оқу құралы

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Қаз)

Ж 66

*Баспаға филология және әлем тілдері факультетінің
Ғылыми кеңесі мен Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған*

*4541 ГФ/4 «Қазақ әдебиетіндегі ұлттық идея және
«Мәңгілік Ел» идеясы көрініс табуының көркемдік мәні мен жаңашыл
сипаты» ғылыми жоба бойынша дайындалған*

Пікір жазғандар:

филология ғылымдарының докторы, профессор **З. Сейітжанов**

филология ғылымдарының докторы, профессор **Т. Тебегенов**

филология ғылымдарының докторы, профессор **Б. Әбдіғазұлы**

Құрастырғандар:

Ө. Әбдиманұлы, Ж. Дәдебаев, М. Үмбетәев,

Е. Солтанаева, Ш. Шортанбаев, С. Мұхамеджанова

Жалпы редакциясын басқарған ф.ғ.д., профессор **Ө. Әбдиманұлы**

Ж 66 XVIII-XIX ғасырлар әдебиетіндегі «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының көрінісі: оқу құралы / Ө. Әбдиманұлы, Ж. Дәдебаев, М. Үмбетәев, Е. Солтанаева [және т.б.]; жалпы ред. басқ. ф.ғ.д., профессор Ө. Әбдиманұлы. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 280 б.

ISBN 978-601-04-2730-3

Оқу құралында XVIII-XIX ғасырлардағы қазақ әдебиетіндегі ұлттық идея ұстанымдары «Мәңгілік Ел» идеясы тұрғысынан арнайы қарастырылды.

Тарихи дәуірлер тоғысында Жоңғар, Қокан хандықтарының және Ресей империясының озбырлық саясат ұстану кезеңдеріндегі шығармашылық тұлғаларымыздың жыр-толғауларындағы, өлең дастандарындағы ұлттың ұлы мұраты, яғни бірлік, бостандық, азаттық басты арнаға айналғаны айқындалып, ұлт тағдырына алаңдаған шығармашылық иелерінің туындылары нақты зерттеу нысаны болып, шығармашылықтарындағы ұлттық идеяның көрініс табуы кең тұрғыда, жүйелі қамтылған.

Оқу құралы филология факультеттерінің оқытушылары мен докторанттарына, магистранттары мен студенттеріне, жалпы әдебиет сүйер қауымға арналған.

ӘОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Қаз)

ISBN 978-601-04-2730-3

© Авторлық ұжым, 2017

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

КІРІСПЕ

Асыл сөздің, яғни әдебиеттің адамзат тарихында алар орны ерекше, берер тағылымы өте зор. Сан салалы қызметімен қатар, халықтың санасын кез келген бір маңызды оқиғаға, ел өміріндегі елеулі өзгеріске, қоғамдағы өркенді іске жетелер идеяға бейімдеудің ең тиімді жолы да бола алады. Көркемөнер атаулының ішіндегі ең танымалы, ең үздігі сөз өнері екендігі барынша зерттеліп, дәлелденген, талас тудырма дүние. Әдебиет адамзат өмірінің айнымас бір бөлігіне айналып, толықтай бітім тапқаны аян. Ғасырлар бойына таңбалы тарихтан сыр шертіп, бізге өткен тарихымыздың айшықты беттерін, замана сырын, елдің жайкүйін жырлаумен қатар, келер ұрпаққа бүгінгі биік мақсаттарымызды жеткізудің де жауапкершілігін мінсіз атқарып келеді. Осы орайда «Мәңгілік Ел» идеясы – жалпыұлттық деңгейдегі өте ауқымды, ұлттық идеология мен отансүйгіштікті қалыптастыруға бағытталған қадам. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев бұл идеяның ғасырлар бойына ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын мәңгілік идея болуы тиіс екендігін атап өтті. Оның көріністері қазақ әдебиетінен де анық байқалады.

Ал енді бұл ұстанымның, идеяның негізгі мақсаттары XVIII-XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті өкілдерінің танымал туындыларында, тамаша үлгілерінде айқын белгі беріп, жарқырай көрінісінен анық бағамдаймыз.

XVIII-XIX ғасырлардағы қазақ еліндегі тарихи-қоғамдық жағдайлардың өзгерістеріне сай әдебиет те өз кезегінде солармен үндесе келіп, замананың көкейкесті мәселелерін көтеріп, қоғамдық өмірдің көркем суретін жасауға ұмтылды.

Қоғамдағы өзгерістермен бірге, қазақ даласында рухани мәдениеттің де өркендеуіне мүмкіндіктер туды. Соның бір көрінісі ретінде XIX ғасырдың екінші жартысында жазба әдебиет ерекше екпінмен дами бастады. Ол жанрлық тұрғыдан салаланып, көркемдік тұрғыдан жетіле түсті. Абай негізін қалаған, кейінгіге үлгі болған ұлы үрдіс жалғасын тауып, кейінгі кезеңдердегі қоғамдық ой-сананың жанданып, жаңғыруына зор ықпал етті. Бұл кезең әдебиеті қазақ даласындағы әлеуметтік қайшылықтарды ашып, халық өмірін сыншылдықпен де, шыншылдықпен де суреттей алды.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....	3
I бөлім. XVIII ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ.....	7
1-тарау. АҚЫН-ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДӘУІР СИПАТЫ	7
2-тарау. XVIII ҒАСЫР ӘДЕБИЕТІНІҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛДЕРІ.....	33
Бұқар жырау Қалқаманұлы (1668-1781).....	34
Ақтамберді жырау (1675-1768).....	44
Қожаберген жырау (1663-1763).....	49
II бөлім. XIX ҒАСЫР ӘДЕБИЕТІ	59
1-тарау. ҚАЗАҚ АҚЫНДАРЫ ӨЛЕНДЕРІНДЕГІ ЕЛ АРМАНЫНЫҢ КӨРІНІСІ	59
2-тарау. XIX ҒАСЫР ӘДЕБИЕТІНІҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛДЕРІ.....	88
Махамбет Өтемісұлы (1803-1846).....	89
Сүйінбай Аронұлы (1815-1898).....	118
Дулат Бабатайұлы (1802-1871).....	140
Шортанбай Қанайұлы(1818-1881).....	152
Мұрат Мөңкеұлы (1843-1906).....	169
Мәделі Жүсіпқожаұлы (1816-1888).....	183
Құлыншақ Кемелұлы (1831-1892).....	191
Майлықожа Сұлтанқожаұлы (1835-1898).....	199
Шокан Уәлиханов (1835-1865).....	204
Ыбырай Алтынсарин (1841-1889).....	222
Абай Құнанбаев (1845-1904).....	245
3-тарау. САЛ-СЕРІЛЕР ПОЭЗИЯСЫ	262
ҚОРЫТЫНДЫ	273
БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ	277

Оқу басылымы

**XVIII-XIX ҒАСЫРЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ
«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫНЫҢ
КӨРІНІСІ**

Оқу құраты

Құрастырғандар:

Әбдиманұлы Өмірхан
Дәдебаев Жанғара
Үмбетаев Мүбәрәк
Солтанаева Еркінгүл
Шортанбаев Шокан
Мұхамеджанова Сымбат

Редакторы *Г. Ыбырайқызы*
Компьютерде беттеген және
мұқабасын көркемдеген *К. Өмірбекова*

Мұқабаны безендіруде сурет
<http://www.abai.kz> сайтынан алынды.

ИБ №11097

Басуға 04.07.2017 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16.
Көлемі 17,5 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылым. Тапсырыс №6190а.
Таралымы 50 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.